

Experimenteel onderzoek: het overwegen waard

In *Mens en Maatschappij* zijn weinig artikelen gepubliceerd die resultaten van experimenteel onderzoek beschrijven. Voor zover dat wel is gebeurd, gaat het om experimenteel onderzoek dat in het kader van een grootschalig survey is uitgevoerd, zoals bijvoorbeeld de studie van Hagendoorn en Sniderman naar de sociale beïnvloeding van attitudes ten opzichte van etnische minderheden in het februari-nummer van 2004. Aangetoond werd dat mensen die hechten aan sociaal conformisme, sterk geneigd zijn zich in hun standpunten over pluralisme en multiculturalisme aan te passen aan de meningen van gezaghebbenden.- ongeacht de inhoud van die meningen. Overigens ontvingen de auteurs voor deze studie de prijs van de Nederlandse Sociologische Vereniging voor het beste Nederlandstalige artikel gepubliceerd in de jaren 2004-2005.

Weinigen zullen ontkennen dat betere methoden wetenschappelijke vooruitgang brengen. Vandaar dat doorgaans de voorkeur wordt gegeven aan representatieve steekproeven boven zelfgeselecteerde onderzoeksgroepen, longitudinale studies boven cross-sectioneel onderzoek en complexe multivariate analysetechnieken boven achterhaalde statistische bewerkingen. Opmerkelijk is dat de experimentele methode, de methode waarbij de onderzoeker de beste controle heeft op variabelen die conclusies zouden kunnen verstoren, niet breed wordt omarmd door sociaalwetenschappers.

Uiteraard is het goed mogelijk om kritiek te leveren op de uitkomsten van experimenteel onderzoek. Vanwege het streven naar zorgvuldig gecontroleerde omstandigheden hebben laboratoriumexperimenten een hoog kunstmatig gehalte. De generaliseerbaarheid van uitkomsten naar de 'echte' wereld is beperkt. In *The rise and fall of social psychology: The use and misuse of the experimental method* (2004) betoogt de Canadees Branningan dat de beroemde experimenten uit de sociale psychologie eerder

als dramatiseringen van voor de hand liggende ideeën moeten worden beschouwd dan als strenge toetsingen van wetenschappelijke hypothesen. Alternatieve verklaringen voor gevonden effecten kunnen niet worden uitgesloten. Het is ingewikkeld om experimenten zodanig te ontwerpen dat resultaten onomstotelijk kunnen worden toegeschreven aan de gemanipuleerde onafhankelijke variabele. En als dat wel lukt, dan rijzen er twijfels rondom de externe validiteit. Veldexperimenten, omdat deze in de natuurlijke omgeving worden georganiseerd, hebben minder dan laboratoriumexperimenten te lijden onder problemen van generaliseerbaarheid. Toch blijft dit een wat theoretisch voordeel, zoals Swanborn in zijn standaardwerk over methoden van sociaalwetenschappelijk onderzoek schrijft. De context is vaak zo specifiek dat onduidelijk blijft voor welke groepen, welke tijdstippen, welke buurten et cetera de resultaten mogen gelden. Voor experimentalisten is zelfs een scheldwoord bedacht, *randomistas*, dat de *Economist* van juni 2008 haalde. De kritiek is dat veel experimenten slechts mooie kunstjes zijn en niet of onvoldoende theoretisch zijn onderbouwd.

Veel van de stratificatiecategorieën waarvan sociaalwetenschappers zich bedienen, zoals inkomen, opleiding, leeftijd en geslacht, lenen zich slecht voor de manipulatie die experimenteel onderzoek vereist. Interessant is dat de invloed van een andere bij uitstek sociologische variabele – normen – recent is onderzocht in een serie ingenieuze veldexperimenten door de Groningse sociologen Keizer, Lindenberg en Steg. De resultaten zijn in november 2008 gepubliceerd in *Science*. Het doel van de experimenten was om de ‘kapotte-ruitentheorie’ te toetsen en meer in het bijzonder de hypothese dat mensen minder geneigd zijn om zich netjes te gedragen als er in de openbare ruimte voor iedereen zichtbare tekenen zijn dat anderen zich niet aan legitieme regels houden. In dat geval krijgen hebberigheid en gemakzucht de overhand. De Groningers toonden bijvoorbeeld aan dat voorbijgangers vaker een envelop met een zichtbaar briefje van vijf euro die uit een TNT-Postbrievenbus stak, inpikten als de brievenbus met graffiti was beklad en er vuilnis op de grond lag dan als de brievenbus en omgeving schoon waren. Ook toonden ze twee weken voor Oud en Nieuw aan (dus als het verboden is vuurwerk af te steken) dat mensen vaker de *flyer* die op hun geparkeerde fiets was bevestigd op de grond gooiden als er lawaai was van afgestoken rotjes dan als geen vuurwerk werd afgestoken. De experimenten van Lindenberg en collega’s zijn mooie voorbeelden van experimentele toetsingen van een sociologische theorie en ze verdienen navolging. Mooi is ook dat de empirische vaststelling dat een wanordelijke omgeving aanleiding kan zijn voor wanordelijk gedrag, duidelijke praktische implicaties heeft.

Helaas worden in de wereld van zorg, welzijn en sociale zekerheid nog te vaak maatregelen geïntroduceerd zonder dat op een methodisch verantwoorde manier wordt nagegaan of beoogde resultaten inderdaad worden behaald. De gevoelsmatige overtuiging dat een maatregel werkt, lijkt dan voldoende voor de invoering ervan te zijn. Het gebrek aan effectiviteitonderzoek heeft er ongetwijfeld mee te maken dat dit soort onderzoek niet eenvoudig is uit te voeren. Er zijn risico's aan verbonden, zoals dat kan blijken dat een maatregel niet werkt. De samenwerking tussen mensen uit beleidskringen en wetenschappers is niet altijd vanzelfsprekend. Er zijn praktische problemen zoals het toewijzen van de deelnemers aan de interventie en niet-interventiegroepen. Bezwaren vanuit de praktijk richten zich op het uitsluiten van mensen van een bepaald programma.

Tijdens het onderzoek van Fokkema en Van Tilburg naar de effectiviteit van eenzaamheidsinterventies, dat in 2007 in het *Tijdschrift voor Gerontologie en Geriatrie* is gerapporteerd, bleek het moeilijk te zijn om ouderenwerkers ervan te overtuigen dat een deel van de ouderen op de wachtlijst moest blijven staan omdat aan de vereiste van een controlegroep moest worden voldaan. Inzichtelijk (en ook pijnlijk) was dat een grote meerderheid van de met veel inzet en enthousiasme ontwikkelde interventies (bijvoorbeeld een cursus ter bevordering van een actievere levensstijl, of huisbezoeken) geen reductie van eenzaamheid tot gevolg had. Methodologisch is er weinig op het betreffende onderzoek aan te merken. De interventies pasten binnen een theoretisch kader: óf gericht op verbetering van het sociale netwerk óf gericht op verlaging van de standaards die mensen hebben ten aanzien van persoonlijke relaties. De mate van eenzaamheid is steeds in de experimentele en controlegroepen vastgesteld op basis van de veelgebruikte en goed-gestandaardiseerde schaal die door De Jong Gierveld is ontwikkeld. Blijkbaar is de verbinding tussen theoretisch mechanisme en praktische toepassing niet gemakkelijk te realiseren.

Uiteraard moeten onderzoekers de methode kiezen die het beste past bij hun onderzoeksvraag. Toch zou ik ervoor willen pleiten dat sociaalwetenschappers wat vaker gaan overwegen om experimenten uit te voeren. Gelukkig biedt de literatuur steeds meer goede voorbeelden. Natuurlijk verwachten we dat de resultaten van de uitgevoerde experimenten ter publicatie in *Mens en Maatschappij* worden aangeboden.

Pearl A. Dykstra